

Literatúra:

1. Ďurič, L. – Bratská, M. et al. *Pedagogická psychológia, terminologický a výkladový slovník*. Bratislava : SPN, 1997. s. 463. ISBN 80-08-02498-4.
2. Hejný, M. et al. 2009. *Matematika, učebnice pro 3. ročník základní školy*. Plzeň : Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-824-0.
3. Van Hiele, P. M. (1986). *Van Hiele model*. [online]. Wikipedia. [cit. 2016-06-10]. Dostupné na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Van_Hiele_model>. *Obrázky*. [online]. [cit. 2016-06-12]. Dostupné na: <<https://www.google.sk/search?q=drevena+stavebnica&sa=X&biw=1344&bih=683&tbn=isch&tbo=u&source=univ&ved=0ahUKEwjXmcb4qnNAhVJsxQKHZpsD0UQsAQIQA#tbn=isch&q=kocky%2C+ucebne+pomocky&imgrc=2BNvWHMCM8T2jM%3A>>.

KARIKOVÁ SOŇA, DENISA SUKULOVÁ, ŠIMONIOVÁ-ČERNÁKOVÁ RUŽENKA

Department of Psychology, Faculty of Education, Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia.

УДК 159.9(091)(470)«19»

Konstrukt národnostnej identity budúcich učiteľov na slovensku a v srbsku

Center of Educational Research, Faculty of Education, Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia. Faculty of Education, University of Novi Sad, Sombor, Serbia

Príspevok je zameraný na komparáciu konštruktú národnostnej identity medzi budúcimi učiteľmi na Slovensku a v Srbsku. Na meranie národnostnej identity bola použitá Škála národnostnej identity NAIT (Čorkalo, Kamenov, 1998). Výskumnú vzorku tvorilo 163 študentov slovenskej národnosti a 163 študentov srbskej národnosti (N – 326). Z uvedeného počtu bolo 12% mužov a 88% žien. V rámci medzikultúrnych komparačných analýz boli zhodnotené parametre hrubého skóre dotazníka a exploračné faktorové riešenie konštruktú v rámci oboch skúmaných skupín. Výsledky naznačujú vyššiu úroveň i konzistenciu národnostnej identity u slovenských budúcich učiteľov. Zároveň sme zistili, že u slovenských študentov učiteľstva sýti národnostné povedomie najmä pocit patriotizmu, u srbských študentov ide skôr o pocit nacionalizmu. Výsledky diskutujeme aj v kontexte prípravy budúcich učiteľov z pohľadu orientácie na výchovu k tolerancii a multikulturalizmu.

Kľúčové slová: národnostná identita, etnická identita, etnické postoje, budúci učители, interkultúrne vzdelávanie.

Konstruk of national identity of future teachers In slovakia and serbia in the context

The paper is focusing on the comparison of the national identity construct between future teachers in Slovakia and Serbia. The National Identity Scale NAIT (Čorkalo, Kamenov, 1998) was used for measuring national identity. The research sample included 163 students with Slovak nationality and 163 Serbian nationality students (N – 326). The total number included 12% men and 88% women. Within both researched groups, the intercultural comparison analyses evaluated the parameters of a gross score from a questionnaire and an exploration factor solution of the construct. The research findings indicate that the Slovak future teachers show higher level and consistency of national identity. At the same time, our research proves that Slovak student teachers' national awareness is encouraged mainly by the feeling of patriotism, Serbian students are more stimulated by the feeling of nationalism. The results are discussed in the context of future teacher training from the perspective of focusing on tolerance and multiculturalism.

Key words: national identity, ethnic identity, ethnic attitudes, future teachers.

Úvod. Demokratické zmeny v posttotalitných štátoch tzv. východného bloku priniesli so sebou výraznú aktivizáciu etnického sebauvedomenia, čo zvýraznilo potrebu hlbšieho pohľadu na fenomén etnicity z hľadiska viacerých vied. Problematika skúmania etnicity sa tak stala predmetom mnohých výskumov, ktoré postihujú jej konštruovanie v nových spoločenských podmienkach (Homišínová, 1999). Akcelerujúce procesy globalizácie a multikulturalizácie však prinášajú problémy integrácie rôznych spoločenstiev. Pred

nami tak stoja otázky hľadania nových foriem súdržnosti, ktoré navyše aktuálne akcentuje migračná kríza v rámci EÚ. Mnohí preto upozorňujú na to, že ťažiskom kreovania zdravého národného povedomia a otvorenosti voči inakosti sú predovšetkým systémy vzdelávania. Problému národnostnej identity preto venujeme pozornosť z pohľadu budúcich učiteľov, ako významných nositeľov etnických postojov, ktoré (či už vedome alebo nevedome) premietajú do výchovy a vzdelávania.

Koncept národnostnej identity

Národnostnú identitu a etnicitu nemožno napriek mnohým spoločným znakom považovať za úplne totožné pojmy. V zásade ide o „problém“ objektívnych a subjektívnych kritérií pre určenie diferencie medzi národom či etnikom (Heywood, 2002). Pre účely tejto štúdie však budeme s pojmami pracovať na úrovni synonym, nakoľko tieto diferencie nepredstavujú jadro skúmaného problému. Navyše nie je ojedinelé, že sa pojmy doposiaľ zamieňajú (pozri napr. Gellner 2003).

V dobe narastajúcej inštitucionálnej prepojenosti a nadnárodnej organizácie, ktorá ovplyvňuje legislatívu jednotlivých štátov začína byť úloha definovania národnej identity obzvlášť náročným cieľom (Denci, 2013). Variabilita konceptualizácie však vyplýva aj z komplexnosti chápania pojmu na úrovni mnohých disciplín, ktoré sa aspektmi etnicity zaoberajú. Za jedno z najpodstatnejších východísk však možno považovať psychologické vývinové hľadisko, z pohľadu ktorého tvorí národnostná identita jeden z čiastkových elementov osobnej identity jednotlivca. Základné teoretické rámce v tomto kontexte predstavujú teória sociálnej identity, model akulturácie a vývinové teórie.

Podľa teórie sociálnej identity Tajfela a Turnera (as cited in Sakač, 2011), identita jednotlivca zahŕňa i sociálnu identitu, ktorá pramení z príslušnosti jednotlivca k rôznym skupinám. V takomto zmysle možno národnostnú identitu považovať za súčasť sociálnej identity, ktorá je založená na pocite príslušnosti k určitej etnickej skupine. Pod konštruktom akulturácie, ktorá vychádza z Phinneyho (1990) teórie, rozumieme zmeny kultúrnych postojov, hodnôt a rámcov správania sa pod vplyvom interakcie dvoch rozličných kultúr počas nejakého časového obdobia a to podľa dvoch teoretických modelov. Lineárny (bipolárny) model hovorí, že etnická identita a akulturácia sa navzájom vylučujú a dvojdimenzionálny model poukazuje na to, že jednotlivec môže byť súčasne nezávisle spätý aj s menštinou, aj s dominantnou kultúrou. Vývinové teórie chápu národnostnú identitu ako dynamický koncept, meniaci sa v čase a kontexte. Základ týchto teórií je v Eriksonovej (2002) teórii formovania a vývinu ego-identity. Mareš (2013) napríklad uvádza názory Mc Adamsa, ktorý chápe identitu v spojitosti s osobnosťou človeka ako vnútorný, rozvíjajúci sa príbeh, ktorý v sebe integruje rekonštruovanú minulosť, vnímanú prítomnosť a anticipovanú budúcnosť. Koncept národnostnej či etnickej identity tak vychádza v zásade z vyššie uvedených charakteristík, zdôrazňuje však význam symbolicko-kognitívnej spätosti občanov s ich štátom a je definovaný ako vedomie o príslušnosti k nejakej národnostnej skupine, pričom obsahuje existenciu spoločných hodnôt, cieľov a presvedčení (Šimoniová-Černáková, 2013).

Z hľadiska konštruovania národnostnej identity nemožno opomenúť ani koncept primordiálneho modelu (Geertz, 1994), podľa ktorého je etnická identita daná človeku od jeho narodenia, teda je získaná ako súčasť kultúrneho odkazu etnika, s ktorým je jedinec viazaný cez svojich predkov spoločným jazykom, históriou, územím a zdieľanými hodnotami. V protiklade k tomu, podľa konštruktivistického modelu je etnická príslušnosť otázkou individuálnej voľby, teda voleného skupinového členstva na základe subjektívneho rozhodnutia (Bačová, 1997; Homišinová, 1999).

Pokiaľ ide o štruktúru samotnej národnostnej identity, Phinney (1990) popisuje niekoľko elementov, medzi ktoré radíme: (a) samoidentifikáciu – sebaurčenie osoby ako

člena nejakého národa; (b) pocit príslušnosti k svojej etnickej skupine – pohybuje sa na kontinuu formálnej príslušnosti až po silnú emocionálnu spätosť so skupinou; (c) postoje voči príslušnosti ku skupine; (d) zapojenie sa do práce a života vlastnej národnostnej skupiny – odzrkadľuje sa v používaní jazyka, vedomostiach o kultúre a dejinách, v nadväzovaní priateľstiev a osobných kontaktov s príslušníkmi svojej národnosti, v príslušnosti k danej viere a podobne.

Explicitné vymedzenie cieľa a výskumných otázok

Aktuálne globálne problémy vyplývajúce z migračných vln sa dotýkajú všetkých európskych štátov. Jedným z dôsledkov týchto problémov môže byť aj narastajúci počet detí, ktoré budú vzdelávané v edukačnom prostredí niektorej z európskych krajín. V príspevku sme sa preto zamerali na jeden z aspektov tejto problematiky. Ide o konštrukt národnostnej identity u budúcich učiteľov, ktorý sa následne podieľa na postojoch (predsudkoch) voči žiakom s príslušnosťou k inému etniku (Průcha, 2001). Štúdia tak predstavuje potenciál prispieť k téme z pohľadu menej skúmanej, no vzhľadom k celospoločenským zmenám dôležitej populácie, ktorou sú budúci učitelia.

Hlavným cieľom výskumu je identifikácia rozdielov v konštruovaní národnej identity medzi skupinami budúcich učiteľov zo Slovenska a Srbska. Výber výskumnej vzorky zdôvodňujeme: (a) zameraním sa na budúcich učiteľov, ktorí sa vo svojej praxi môžu stretnúť aj so žiakmi z iného etnického a kultúrneho prostredia (novodobí migranti, autonómne menšiny v krajinách); (b) zameraním sa na krajiny vykazujúce isté spoločné historické znaky, ktoré sa môžu prejaviť aj v ponímaní národnostnej identity. Na základe stanoveného cieľa sme sformulovali dve výskumné otázky: Existujú rozdiely v ponímanej miere národnostnej identity medzi slovenskými a srbskými respondentmi? Je možné špecifikovať diskretnéjšie a jemnejšie rozdiely v obsahu konštruktu národnostnej identity medzi skupinami respondentov?

Metódy. Predkladaná štúdia predstavuje empirický kvantitatívny výskum. Dizajn má komparatívny medzikultúrny charakter. Zber dát prebiehal pomocou dotazníkovej metódy, dáta boli analyzované pomocou programu SPSS. Použitá bola deskriptívna aj inferenčná štatistika. Výberu štatistických testov predchádzalo testovanie distribúcie dát. Okrem štatistickej významnosti bola zhodnocovaná aj vecná významnosť výsledkov.

Výskumná vzorka

Výskumný súbor tvorilo 163 študentov slovenskej národnosti a 163 študentov srbskej národnosti (N – 326). Z uvedeného počtu bolo vo vzorke 12% mužov a 88%. Obidve skupiny tvorili vysokoškolskí študenti Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici a Pedagogickej fakulty UNS v Sombore. Pomer mužov a žien nebol natoľko vyrovnaný, aby bolo možné uskutočniť komparatívne medzipohlavné porovnania. Reprezentuje však približné reálne rozloženie mužov a žien medzi študentmi učiteľstva, preto boli muži vo vzorke ponechaní. Komparatívne analýzy sme následne smerovali ku problematike medzikultúrnych porovnaní. Všetci študenti sa výskumu zúčastnili dobrovoľne.

Použitá metodika

Na meranie národnostnej identity bola použitá Škála národnostnej identity – NAIT (Čorkalo, Kamenov, 1998). Škála bola doteraz používaná v Chorvátsku a Srbsku. V rámci predkladanej štúdie sme preto metodiku museli adaptovať na slovenské kultúrne podmienky, čo znamená, že dotazník prešiel procesom spätného prekladu. NAIT pozostáva z 27-ich položiek. Odpovede sú hodnotené na 5-stupňovej škále (1 – vôbec nesúhlasím, 5 – úplne súhlasím). Minimálne skóre v dotazníku je 27 a maximálne skóre predstavuje 135 bodov. Dotazník obsahuje aj inverzné položky, ktoré sme v dátovom súbore konvertovali. Čím vyššie skóre dosiahol participant v dotazníku, tým vyššiu úroveň nadobúdala jeho národnostná identita. V rámci zachyteného konštruktu nebola doteraz spoľahlivo identi-

fikovaná stabilná latentná štruktúra (Sakač, 2011; Štrangarić, 2014), preto je dotazník považovaný za jednodimenzionálny.

V súvislosti s analýzou položiek sme posudzovali aj vnútornú konzistenciu celého dotazníka, a to zvlášť pre súbor srbských a slovenských študentov. V rámci súboru srbských študentov bol Cronbachov koeficient alpha rovný 0.923 a v súbore slovenských študentov dosiahol koeficient hodnotu 0.872. V oboch súboroch bola hodnota koeficientov vysoká, čo možno považovať za veľmi dobrú vnútornú konzistenciu celého dotazníka.

Výsledky

V prvom kroku sme komparovali skupiny v rámci hrubého skóre národnostnej identity v dotazníku NAIT. V tabuľke 1 uvádzame prehľad deskriptívnych ukazovateľov premennej národnostná identita pre oba súbory študentov.

Tabuľka 1 – Deskriptívne ukazovatele premennej národnostná identita pre obe skupiny

	n	AM	SD	MDN	minimum	maximum
slovenskí študenti	163	88.97	14.71	89	47	132
srbskí študenti	163	76.11	18.69	78	30	119

n – početnosť študentov v skupine, AM – aritmetický priemer, SD – štandardná odchýlka, MDN – medián, minimum/maximum – minimálna a maximálna hodnota dosiahnutá v dotazníku

Podľa deskriptívnych ukazovateľov je zjavné, že slovenskí študenti dosahujú v priemere vyššie skóre národnostnej identity ako srbskí študenti. Variabilita odpovedí je vyššia u srbských študentov. Na základe zhodnotenia distribúcie premenných národnostnej identity u oboch súborov (premenné spĺňali podmienku normálneho rozloženia) sme pristúpili k porovnaniu skupín pomocou parametrického Studentovho t-testu pre dva nezávislé výbery. Výsledok testu uvádzame v tabuľke 2.

Tabuľka 2 – Výsledok komparácie súborov v rámci premennej národnostná identita

	t	Df	p	d
výsledné hodnoty	6.640	270.7	0.000	0.765

t – výsledok t-testu, df – stupne voľnosti, p – hodnota signifikancie, d – sila účinku/Cohenovo d

Výsledok t-testu preukázal štatisticky signifikantný rozdiel v národnostnej identite v prospech slovenských študentov. Miera vecnej signifikancie (blíži sa hodnote 0.8 – veľký efekt) poukazuje na reálny trend v dátach, ktorým je potrebné sa zaoberať. V závere konštatujeme, že slovenskí študenti preukázali v meraní vyššie povedomie národnostnej identity a tento koncept u nich možno v porovnaní so srbskými študentmi považovať za konzistentnejší.

Vzhľadom na existujúce rozdiely medzi skupinami študentov v dimenzii národnostnej identity sme považovali za užitočné zohľadniť aj faktorové riešenia sledovanej dimenzie v oboch skupinách. Predpokladali sme, že výsledky poukážu na diskretnéjšie a jemnejšie rozdiely v obsahu samotného konštruktu národnostnej identity. Použitá bola exploračná faktorová analýza (minimálne ordinálna úroveň merania, normálne rozloženie premenných, premenné vychádzajú z jednej domény). Vhodnosť jej použitia sme následne sledovali cez Keiser-Meyer-Olkinov test (korelácie medzi položkami boli v skupinách relatívne kompaktné) a Bartlettov test sféricity (korelácie medzi premennými boli v skupinách signifikantne odlišné od nuly). V analýzach sme použili metódu hlavných komponentov (PCA) s rotáciou Oblique (z teoretického hľadiska pripúšťame, že jednotlivé faktory nie sú nezávislé). Počet faktorov výsledného riešenia bol určený na základe Kaiserovho pravidla (hodnota eigenvalue je vyššia ako 1).

V skupine slovenských študentov sme identifikovali 7 faktorov. Prehľad faktorového

riešenia uvádzame v tabuľke 3. Podrobne sa ďalej zaoberáme už iba prvým faktorom (F1), ktorý vysvetľoval najväčšiu variabilitu odpovedí slovenských študentov. F1 obsahoval 5 položiek a vysvetľoval približne štvrtinu celkovej variability odpovedí. Ostatné faktory tvorili značne menšie percento variancie. Prehľad všetkých faktorových záťaží rotovaného riešenia uvádzame v tabuľke 4. Z dôvodu lepšej prehľadnosti sme zobrazili iba faktorové záťaže v absolútnej hodnote vyššej ako 0.3 (podľa významu pre interpretáciu).

F1 u slovenských študentov sme opísali na základe prítomnosti pocitu národnostnej príslušnosti, v ktorom je akcentovaná potreba spolupatričnosti, uctievania vlastnej kultúry a národnostných symbolov. Komponent sme pomenovali ako „patriotizmus“.

Tabuľka 3 – Prehľad faktorového riešenia pre skupinu slovenských študentov

Faktor	eigenvalue	% variancie	kumulatívne %
F1	6.846	25.354	25.354
F2	2.421	8.967	34.321
F3	1.762	6.528	40.849
F4	1.436	5.318	46.167
F5	1.189	4.403	50.570
F6	1.153	4.272	54.842
F7	1.033	3.825	58.667

Tabuľka 4 – Faktorové záťaže rotovaného riešenia u slovenských študentov

Položky	Faktory						
	1	2	3	4	5	6	7
Príslušníci rovnakého národa by mali držať spolu.	,763						
Vďaka bohatej kultúre môjho národa sa cítim viac cenný, hodnotný.	,657						
Som hrdý vždy keď počujem našu národnú hymnu.	,572						
Pocit národnostnej príslušnosti ma robí úplnou osobou.	,525						-,358
Pocit spätosti so svojim vlastným národom je jeden z najkrajších pocitov, ktoré človek môže zažiť.	,399			,308		-,336	
Chcel by som žiť ako obyvateľ sveta a nie ako obyvateľ jedného štátu.		,812					
Seba považujem v prvom rade za občana sveta.		,741					
Človečenstvo predstavuje jedinú skutočnú ľudskú spoločnosť, preto je rozdelenie na národy škodlivé a bezvýznamné.		,683					
Ja som v prvom rade príslušník človečenstva a až potom svojho národa.		,584					
Deti je potrebné naučiť milovať svoj národ.			-,765				
U detí je potrebné od malička pestovať „národnostného ducha“.			-,720				
Som hrdý na dejiny môjho národa.			-,680				
Každá spoločnosť by mala pestovať svoje národnostné ideály.			-,488				

Sám seba považujem za uvedomelého príslušníka svojho národa.			-419		307	398	
Správny príslušník môjho národa by sa nemal kamarátiť s našimi nepriateľmi.				759			
Lojalita voči môjmu národu je dôležitejšia, ako lojalita voči mojej osobe.				581			
Ľudia, ktorí nemajú radi svoj národ, si zaslúžia opovrhnutie.				501			
Som pripravený za svoj národ položiť aj život.				500			
Človek bez jasného pocitu národnostnej príslušnosti, je človek bez identity.				345			
Aj keď je môj národ málopočetný, je v ňom omnoho viac schopných ľudí, ako v iných národoch.					549	-327	
Bez pocitu národnostnej príslušnosti by som bol ochudobnený.	328				-448		
Nemám pocit, že patríam k nejakej národnosti.	318				434		-368
Vo všetkých historických konfliktoch s inými národmi, mal môj národ vždy pravdu.						-640	
Zvýrazňovanie národnostných symbolov je výraz primitivismu.						-586	
Moja národnostná príslušnosť pre mňa nie je dôležitá.							-807
Príslušnosť k môjmu národu je pre mňa veľmi dôležitá.							-691
Svoju národnostnú príslušnosť by som zdôrazňoval kdekoľvek by som žil.	394						-443

V skupine srbských študentov sme identifikovali 6 faktorov. Prehľad faktorového riešenia uvádzame v tabuľke 5. Podrobne sa ďalej zaoberáme už iba prvým faktorom, ktorý vysvetľoval najväčšiu variabilitu odpovedí srbských študentov. F1 obsahoval 7 položiek a vysvetľoval približne 35% celkovej variability odpovedí. Ostatné faktory tvorili značne menšie percento variancie. Prehľad všetkých faktorových záťaží rotovaného riešenia položiek uvádzame v tabuľke 6. Z dôvodu lepšej prehľadnosti sme opäť zobrazili iba faktorové záťaže v absolútnej hodnote vyššej ako 0.3 (podľa významu pre interpretáciu).

V rámci F1 u srbských študentov rezonuje výrazne dôležitý pocit, že „patríam k svojmu národu“. Oproti slovenským študentom však badať vo faktore i silné emocionálne zafarbenie, čo možno považovať spoločne s absenciou opovrhovania inými národmi za charakteristiku „nacionalizmu“.

Tabuľka 5 – Prehľad faktorového riešenia pre skupinu srbských študentov

faktor	eigenvalue	% variancie	kumulatívne %
F1	9.458	35.029	35.029
F2	2.355	8.724	43.753
F3	1.624	6.016	49.769
F4	1.176	4.357	54.126
F5	1.094	4.051	58.177
F6	1.060	3.928	62.105

Tabuľka 6 – Faktorové záťaže rotovaného riešenia pre F1 u srbských študentov

Položky	Faktory					
	1	2	3	4	5	6
Som pripravený za svoj národ položiť aj život.	,688					
Ľudia, ktorí nemajú radi svoj národ, si zaslúžia opovrhnutie.	,686					
Pocit spätosti so svojim vlastným národom je jeden z najkrajších pocitov, ktoré človek môže zažiť.	,630				-,385	
Som hrdý na dejiny môjho národa.	,599					
U detí je potrebné od malička pestovať „národnostného ducha“.	,526			,375		
Príslušnosť k môjmu národu je pre mňa veľmi dôležitá.	,492					
Človek bez jasného pocitu národnostnej príslušnosti je človek bez identity.	,387					
Človečenstvo predstavuje jedinú skutočnú ľudskú spoločnosť, preto je rozdelenie na národy škodlivé a bezvýznamné.		,757				
Seba považujem v prvom rade za občana sveta.		,723				
Ja som v prvom rade príslušník človečenstva a až potom svojho národa.		,721				
Chcel by som žiť ako obyvateľ sveta a nie ako obyvateľ len jedného štátu.		,556				
Nemám pocit, že patríam k nejakej národnosti.			-,806			
Moja národnostná príslušnosť nie je pre mňa dôležitá.		,352	-,639			
Deti je potrebné naučiť milovať svoj národ.	,302		-,576			
Každá spoločnosť by mala pestovať svoje národnostné ideály.			-,477			
Aj keď je môj národ málopočetný, je v ňom omnoho viac schopných ľudí, ako v iných národoch.				,724		
Lojalita voči môjmu národu je dôležitejšia, ako lojalita voči mojej osobe.	,364			,676		
Správny príslušník môjho národa by sa nemal kamarátiť s našimi nepriateľmi.				,466	-,371	
Vo všetkých historických konfliktoch s inými národmi, mal môj národ vždy pravdu.				,439		-,325
Vďaka bohatej kultúre môjho národa sa cítim viac cenný, hodnotný.					-,665	
Bez pocitu národnostnej príslušnosti by som bol ochudobnený.					-,636	
Príslušníci rovnakého národa by mali držať spolu.					-,618	
Pocit národnostnej príslušnosti ma robí úplnou osobou.					-,595	
Som hrdý vždy keď počujem našu národnú hymnu.	,330				-,592	

Svoju národnostnú príslušnosť by som zdôrazňoval kdekoľvek by som žil.					-,546	
Zvýrazňovanie národnostných symbolov je výraz primitivizmu.						,711
Sám seba považujem za uvedomelého príslušníka svojho národa.			-,380			,455

Ak sa pozrieme na faktorové riešenia v oboch súboroch, zistíme, že sa líšia. Zhodu nachádzame jedine vo faktore 2, kam spadajú 4 položky, ktoré sú formulované práve opozitne národnostnej identite a smerujú skôr k identifikácii so širším spoločenstvom, ako s národným zoskupením (tieto výroky patrili zároveň medzi inverzné položky, ktorých skóre bolo konvertované). Faktor možno pomenovať ako svetoobčianstvo.

Záver a diskusia. Spoločným znakom skúmaných skupín respondentov bol rozpad ich spoločného štátu (Československa a Juhoslávie). Aj napriek tomu, že oni sami tento proces nezažívali, predpokladali sme, že isté reziduá sprostredkované generáciou rodičov či prarodičov, atmosférou v spoločnosti, ako aj médiami, môžu mať vplyv na ich národnostnú identitu. Na základe výsledkov môžeme formulovať dva súhrnné závery: (1) Slovenskí študenti učiteľstva majú vyššie povedomie národnostnej identity a sú konzistentnejší vo svojich postojoch k danej problematike. Konštrukt národnostnej identity u nich sýtia najmä pocity patriotizmu. (2) V porovnaní s tým, u srbských študentov učiteľstva je konštrukt národnostnej identity spojený skôr s nacionalizmom.

Aj napriek tomu, že patriotizmus a nacionalizmus predstavujú najčastejšie skúmané a diskutované aspekty etnicity, rozdiel medzi nimi stále nie je dostatočne zrejмый. Autori nie sú doposiaľ jednotní v názoroch na to, nakoľko sa pojmy prekrývajú. Podľa Kostermana a Feshbaha (as cited in Radojčić, 2011) je patriotizmus náklonnosť voči vlastnému štátu a môže predstavovať jeden komponent nacionalizmu. Ďalším komponentom nacionalizmu je negatívny internacionalizmus (negatívne postoje voči iným štátom), pričom autori tvrdia, že tieto dva komponenty môžu byť navzájom nezávislé. Podľa Adorna (as cited in Mihić, 2009) možno patriotizmus chápať ako lásku voči štátu a oddanosť národnostným hodnotám, kým nacionalizmus je chápaný ako nekritické prijímanie národnostných, štátnych a politických autorít, v kombinácii s vierou v dominantné postavenie a supriornosť vlastného národa. Reykowski (as cited in Mihić, 2009) zase uvádza dva druhy patriotizmu. Prvým je „dobroprajný“ patriotizmus, ktorý chápe ako záujem o vytvorenie dobrého mena svojho štátu, v súlade so záujmami iných štátov. Druhým je „nepriateľský“ patriotizmus, ktorý v sebe obsahuje nepriateľské postoje voči iným štátom.

I keď sa v tejto oblasti nedá hovoriť o úplnom terminologickom konsenze, na základe porovnania skupín v rámci faktorového riešenia konštruktu sa prikláňame k patriotizmu skôr u slovenských participantov. Predovšetkým máme pri tom na mysli zdôrazňovanie úcty k národu („pocit národnostnej príslušnosti ma robí úplnou osobou“), jeho kultúre („vd'aka kultúre sa cítim hodnotnejšie“) či štátnym symbolom („som hrdý vždy, keď počujem našu hymnu“). U srbských študentov sme sa priklonili k nacionalizmu v zmysle určitej iracionálnosti či nekritickosti, ktorá vyplýva zo zvýraznenej emocionality („tí, ktorí nemajú radi svoj národ, si zaslúžia opovrhnutie“; „pocit spätosti s národom je jeden z najkrajších pocitov“) až fatálnosti v postojoch („som pripravený za národ položiť aj život“; „človek bez jasného pocitu národnostnej príslušnosti, je človekom bez identity“).

Identifikované rozdiely v konštrukte národnostnej identity medzi slovenskými a srbskými študentmi učiteľstva si vysvetľujeme na základe niekoľkých skutočností. Slovenská republika je členským štátom EÚ, na jej území žije relatívne nízky a stabilizovaný

počet národnostných menšín a prešla pokojným procesom delenia spoločného štátu. Oproti tomu, Srbská republika zatiaľ nie je členským štátom EÚ, na jej území žije väčší počet príslušníkov národnostných menšín a delenie spoločného štátu bolo sprevádzané búrlivým procesom, ktorý vyústil do vojnového konfliktu. Podľa Mihića (2009) sa otázka národnostnej identity v bývalej SFRJ stala veľmi dôležitou práve počas rozpadu spoločného štátu, ktorý priniesol rad otázok spätých s takmer nevysvetliteľnou situáciou, kedy sa mnohí z dovtedajších susedov stali nepriateľmi „len“ kvôli odlišnej národnosti. V dôsledku týchto udalostí možno hovoriť podľa Radojčića (2011) až o vplyve akejsi národnostnej mytológie, čo podporuje naše zistenia a ich interpretácie v zmysle skôr afektívneho než racionálneho (kognitívneho) ponímania národnostných otázok u srbských študentov. Prílišná emocionalita sa pravdepodobne podieľa aj na nižšej konzistencii či miere aktuálne prežívanej národnostnej identity, v dôsledku postupného vyprchania emócií, ktoré boli spojené s vojnovým konfliktom – špeciálne, ak ide o generáciu, ktorá nebola priamym účastníkom konfliktu. Našu interpretáciu by však bolo vhodné dodatočne výskumne overiť.

Okrem interpretácie spomenutých súhrnných výsledkov, by sme chceli sumarizovať aj metodologické postrehy, ktoré možno odvodiť z prezentovaných analýz. I keď faktorové riešenie v našej štúdií nesmerovalo primárne k hľadaniu stabilných latentných premenných za meraným konštruktom (ako tomu býva štandardne pri interpretácii faktorového riešenia), potvrdzujeme domnienku, že dotazník je vhodné v originálnej podobe používať výhradne ako jednodimenzionálny merací nástroj (Sakač, 2011; Štrangarić, 2014). Nasvedčovali tomu výrazne rozdielne výsledky položkovej analýzy (vzájomná korelačná matica položiek – nie je prezentovaná, ale bola uskutočnená), ale taktiež výsledky exploračnej faktorovej analýzy v rámci skúmaných súborov. Pre tvorbu univerzálnejšieho meracieho nástroja (culture free dotazníka) môže byť naopak využiteľný poznatok o identifikovanej zhode v rámci faktora, ktorý sme pomenovali ako svetoobčianstvo.

V súvislosti s akcentovaním afektívnej zložky národnostných postojov by sme chceli ďalej poukázať na zvýraznenú primordiálnu väzbu u srbských študentov, ktorá oslovuje viac emocionálne, ako racionálne stránky ľudskej mysle, oproti inštrumentálnemu prístupu, ktorý je u slovenských študentov zastúpený pragmatickými, situačnými a mentálnymi aspektmi etnicity (Bačová, 1997). Pokiaľ hovoríme o budúcich učiteľoch, elementy zvýraznenej afektivity v kontexte národnostnej identity nemožno považovať za optimálnu primárnu bázu etnických postojov, ktoré majú byť zdieľané v edukačnom priestore. Zvýraznená afektívno-hodnotiacia zložka postojov predstavuje totiž „živnú pôdu“ pre tvorbu etnických a rasových predsudkov učiteľov, ktoré sa u detí utvárajú už v predškolskom veku a intenzívne sa rozvíjajú v období detstva a dospievania. Keďže školy predstavujú významné socializačné činitele (Matsumoto, 1996; Průcha, 2001), tieto zistenia by sme nemali zanedbávať. Prikláňame sa preto k názoru Vančíkovej (2013), ktorá zdôrazňuje dôležitosť prípravy budúcich učiteľov v zmysle sústredenia pozornosti na problematiku etnických postojov ako prevencie voči tvorbe etnických predsudkov. Tieto východiská by sa mali odrážať aj v tvorbe predmetov študijných programov pedagogických fakúlt, zameraných na multikulturalitu, výchovu k tolerancii či multikultúrnu komunikáciu a negociáciu, resp. na interkultúrne vzdelávanie.

PodĎakovanie

Príspevok vznikol v rámci grantovej podpory projektu Ministerstva školstva vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod názvom Vplyv edukačných a sociokultúrnych faktorov na utváranie národnostnej identity.

Literatúra:

1. Bačová, V. (1997). Primordiálny versus inštrumentálny základ etnickej a národnostnej identity. *Československá psychologie*, 54 (4), 303 – 314.

2. Čorkalo, D. & Kamenov, Ž. (1998). Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija, Izveštaj sa VIII ljetne psihologijske škole. Zagreb: Filozofski fakultet.
3. Denci, M. (2013). Vybrané aspekty pôsobenia jazykových bariér na sociálno-ekonomickú situáciu národnostných menšín. Sociálne a politické analýzy, 7, (1), 18-42.
4. Erikson, E. H. (2002). Dětství a společnost, Praha: Argo.
5. Geertz, C. (1994). Primordial and Civic Ties. In: J. Hutchinson & A. D. Smith (Eds.) Nationalism. Oxford: University Press, Oxford.
6. Gellner, E. (2003). Nacionalizmus, Brno: CDK.
7. Heywood, A. (2002). Politologie, Praha: Eurolex Bohemia.
8. Homišinová, M. (1999). Skúmanie miery osobnej identifikácie príslušníkov majority a minority s makrosociálnymi útvarmi. Človek a spoločnosť, 2 (2).
9. Krappmann L. (1969). Soziologische Dimensionen der Identität. Stuttgart: Klett.
10. Mareš, J. (2013). Pedagogická psychologie. Praha: Portál.
11. Matsumoto, D. (1996). Culture and Psychology, BROOKS/COLE: Publishing Company.
12. Mihić, V. (2009). Da li smo mi evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta. Psihologija, 42 (2), 203- 220. Doi: 10.2298/PSI0902203M.
13. Phinney, J. S. (1990). Ethnic Identity in adolescents and adults: Review of research. Psychological bulletin, 108 (3), 499-514.
14. Průcha, J. (2001). Multikulturní výchova (teorie – praxe – výzkum), Praha: ISV.
15. Radojčić, S. (2011). Identitet i tradicija. In: Društveni odnosi Srba i Hrvata, nacionalni identitet i manjinska prava sa aspekta evropskih integracija. Sombor: Pedagoški fakultet, 2011, 125-136.
16. Sakač, M. (2011). Struktura nacionalnog identiteta mladih. In: Društveni odnosi Srba i Hrvata, nacionalni identitet i manjinska prava sa aspekta evropskih integracija. Sombor: Pedagoški fakultet, 2011, 107- 124.
17. Šimoniová-Černáková, R. (2014). Vzdelávanie v materinskom jazyku. In: Zborník príspevkov z medzi národnej konferencie „Slováci a Srbi – história a súčasnosť“. Nový Sad: Národnostná rada slovenskej národnej menšiny, 2014, 321-333.
18. Štrangarić, S. (2014). Odnos religije i nacije- primer studenata u Vojvodini. Religija i tolerancija, 12 (21), 109- 124.
19. Trevisani, D. (2005). Negoziazione interculturale: Comunicare oltre le barriere culturali / Translated title: Intercultural Negotiation: Communication Beyond Cultural Barriers. Milan: Franco Angeli, 2005. ISBN 9788846466006
20. Vančíková, K. (2013). Multikultúrna výchova a jej miesto v súčasnej škole. Banská Bystrica: PF UMB.

KARIKOVÁ SOŇA, DOUŠKOVÁ ALENA

Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Prof. PhDr. PhD. Prof. PaedDr. PhD.

УДК 159.9(091)(470)«19»

Vzdelávanie detí novodobých slovenských migrantov v západných krajinách EU

Príspevok je zameraný na problematiku vzdelávania a vzdelávacích potrieb detí krajanov, ktorí prechodne/trvale žijú v zahraničí. Sústredili sme sa najmä na krajiny západnej Európy, kde je aktuálne koncentrovaný najväčší počet Slovákov so školopovinnými deťmi. V príspevku je stručne načrtnutá genéza vystaňovania, ako aj aktuálne úlohy SR voči krajanom, ktoré vyplývajú z Koncepcie štátnej politiky SR vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na obdobie rokov 2016 – 2020. V príspevku sú uvedené ciele aktuálneho výskumného projektu, v ktorých sú zohľadnené potreby vzdelávacích centier, v ktorých sa pripravujú deti na realizáciu komisionálnych skúšok v SR.

Kľúčové slová: vzdelávanie, vzdelávacie potreby, novodobí migranti, centrá vzdelávania, komisionálne skúšky.